

BIBLIOGRAFIILE ROMÂNEȘTI ALE ISTORIEI MEDICINEI

VLAD POPOVICI

Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

Rezumat

Ne propunem în cadrul acestui articol să oferim o imagine asupra evoluției bibliografiilor românești ale istoriei medicinei de la cele dintâi elaborate - databile la sfârșitul secolului al XIX-lea - și până în prezent. Demersul nostru pornește de la constatarea faptului că iatroistoria nu a beneficiat niciodată în România de un program unitar de bibliografiere. Situându-se la granița preocupărilor medicilor și istoricilor, fiecare „breaslă” a reținut și bibliografiat doar parțial scrierile de istoria medicinei, în funcție de propria perspectivă științifică. Ca urmare, deși de-a lungul timpului au existat numeroase inițiative tangențiale, niciuna dintre ele nu a oferit cercetătorilor o lucrare de referințe completă. Există perioade aproape exhaustiv acoperite, ca urmare a complementarității bibliografiilor medicale cu cele istorice, dar apar deopotrivă intervale temporale marcate de o evidentă sub-bibliografiere. Concluziile cercetării punctează necesitatea demarării unui proiect de elaborare a primei bibliografii autohtone dedicate istoriei medicinei, în încercarea de a umple un gol istoriografic și de a oferi iatroistoricilor un solid instrument de referință.

Cuvinte cheie: istoria medicinei, bibliografie, România.

ROMANIAN BIBLIOGRAPHIES OF HISTORY OF MEDICINE

Abstract

This paper is a survey of the Romanian bibliographies of the history of medicine, from the end of the 19th century to present days. We start by underlining the fact that the history of medicine never had a bibliography of its own, because, finding itself at the border of the historians and the medicines interest, each guild was attracted only by parts of it. As a result, despite the numerous initiatives of gathering the medical history writings, there is no complete reference work yet published. There are periods almost exhaustively covered thanks to the complementarity of the medical and the historical bibliographies, but there are also many “white spots”. The conclusions of our paper point out the need for a stand-alone bibliography of the history of medicine in Romania, a bibliography at the border of both historical and medical reference works, capable of filling a historiographical gap and to offer the historians of medicine a solid research tool.

Keywords: history of medicine, bibliography, Romania.

Introducere

Faptul că istoriografia medicală românească nu beneficiază de o bibliografie unitară obligă cercetătorul să apeleze la diversele instrumente de referințe parțiale, elaborate începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea. Acestea prezintă relevanță, fiecare în parte, pentru un anumit aspect al literaturii de specialitate și pentru o perioadă circumscrișă, fără însă ca juxtapunerea lor să ofere

o perspectivă completă sau continuă. Articolul de față își propune să prezinte evoluția acestui tip de lucrări, subliniind condițiile redactării lor, aria geografică, intervalul temporar și segmentul bibliografic acoperit. În acest fel sperăm să oferim o „hartă” a bibliografiilor iatroistorice românești, scoțând în evidență petele albe și propunând soluții pentru completarea lor.

Secolul al XIX-lea

Cele dintâi încercări autohtone în domeniu aparțin doctorului Constantin S. Antonescu-Rîmuși, care în volu-

Articol intrat la redacție în data de: 30.06.2010

Acceptat în data de: 12.07.2010

Adresa pentru corespondență: vladutpopovici@yahoo.com

mul I al unui *Tratat de igienă*, apărut în 1890, dedică un spațiu consistent unei bibliografii „selectivă, dar raționată” a tipăriturilor medicale românești de până atunci [1]. Dispariția prematură l-a împiedicat să-și continue proiectul, astfel că vor trece încă 15 ani până când prima și cea mai cunoscută bibliografie medicală românească va vedea lumina tiparului.

Este vorba de celebra lucrare semnată de dr. Gheorghe Crăniceanu, probabil cel mai utilizat instrument bibliografic medical pentru secolul al XIX-lea [2]. Într-o primă secțiune autorul redă în medalioane biografice viața și activitatea unui însemnat număr de medici care și-au desfășurat activitatea în România modernă. O a doua parte (p. 350-466) este rezervată listei cronologice a scrierilor medicale (doar cărți și broșuri) referitoare la spațiul românesc, apărute în intervalul 1709-1900. Bibliografia lui Gh. Crăniceanu nu este nici pe departe o lucrare completă. În primul rând autorul își orientează atenția exclusiv asupra cărților, făcând referiri minime la periodice și neglijând conținutul lor. În al doilea rând din lista tipăriturilor lipsesc titluri, cel mai ușor fiind observabil acest fapt în cazul tezelor de doctorat, susținute începând cu 1873 la Facultatea de Medicină din București și cu 1887 la cea din Iași, deoarece acestea sunt numerotate. Lucrarea își păstrează însă valoarea și actualitatea, cu atât mai mult cu cât rămâne practic singura bibliografie medicală consistentă acoperind respectiva perioadă.

Nu putem încheia prezentarea acestei etape de pionierat fără a menționa mult mai puțin cunoscutele și utilizatele cataloage ale tezelor de doctorat susținute la Facultatea de Medicină din București între 1873/74-1909/10 [3], nici acestea neacoperind însă decât segmentul bibliografic al cărților. De asemenea, există o serie de colecții de legislație sanitară, care deși nu se încadrează în categoria bibliografiilor merită amintite ca lucrări de referință [4]. Informații suplimentare în privința operei unor medici pot fi obținute și din *Bibliografia Românească Modernă* [5], iar alte lucrări, precum *Bibliografia analitică a periodicelor românești* [6], oferă valoroase informații suplimentare.

Per ansamblu însă, scrierile românești de istoria medicinei elaborate înaintea Primului Război Mondial rămân relativ dificil de identificat - mai cu seamă studiile apărute în periodice - impunându-se repertorierea și bibliografierea lor, pentru a le asigura integrarea definitivă în circuitul științific.

Perioada interbelică

Între cele două războaie mondiale, preocupările de istoria medicinei beneficiază din plin de pe urma dezvoltării în spațiul românesc a cercetărilor bibliografice, influențele neîntârziind să se facă simțite.

La București dr. Victor Gomoiu elaborează două lucrări esențiale: un repertoriu al personalului medical din Țările Române înainte de 1870 [7] și o istorie a presei

medicale românești [8] – de fapt un catalog al acestui segment publicistic, însoțit de consistente referințe bibliografice. O premieră a fost reprezentată și de alcătuirea primului indice tematic al unei reviste medicale românești: „Spitalul” [9]. Inițiativele bibliografice ale lui V. Gomoiu au venit în completarea lucrării lui Gh. Crăniceanu și marele său merit, din punct de vedere bibliografic, este acela că oferă prima listă completă a periodicelor medicale românești. Faptul că pentru unele reviste sunt oferite și sumari reprezintă un plus calitativ. Din păcate dr. Gomoiu nu a reușit (nici nu avea cum) să repertorieze întreaga producție științifică medicală prezentă în cele aproape 400 de reviste identificate pentru perioada 1844-1936, referirile bibliografice rămânând reduse cantitativ.

La Cluj, unde sub conducerea profesorului Valeriu L. Bologa începe să se dezvolte un colectiv cu un program coerent de cercetare iatroistorică, influența științei bibliografice provine dinspre colaborarea cu Ioachim Crăciun. Rezultatul a constat în apariția și impunerea secțiunii de istoria medicinei în bibliografiile istorice [10], dar și în elaborarea unor instrumente de referință pentru spațiul universitar. Dintre acestea, probabil cel mai important este catalogul tezelor de doctorat de la Facultatea de Medicină din Cluj [11], însă el nu reprezintă decât sinteza unor activități anterioare de repertoriere organizate sub îndrumarea lui V.L. Bologa în anii '30. La inițiativa acestuia, studenți ai Facultății de Medicină și Farmacie din Cluj au efectuat cercetări și au elaborat bibliografii (teze de doctorat) în domeniile: balneologiei [12], oftalmologiei [13], cercetării medicale universitare [14], medicinei legale [15] și, mai târziu, chiar o bibliografie a articolelor medicale din longeviva revistă „Familia” [16].

În ciuda apariției acestor broșuri, între cele două războaie mondiale bibliografierea lucrărilor medicale și, implicit, a studiilor de istoria medicinei a rămas și în Transilvania aproape la fel de precară ca și în restul României. Bibliografia lui Ioachim Crăciun reține un număr insignifiant de titluri, iar cataloagele tezelor de doctorat se opresc în anul 1936. Acest interes redus față de repertorierea scrierilor iatroistorice se suprapune în mod neașteptat unei perioade de eflorescență iatroistorică, după cum reiese dintr-o lucrare elaborată două decenii mai târziu, în 1965: *Bibliografia medico-istorică a Transilvaniei între 1914-1945* [17]. Cartea se mai găsește astăzi, din păcate, într-un singur exemplar dactilografiat la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca, iar cele 1061 de titluri identificate, ordonate cronologic și nu tematic, oferă o imagine despre consistența pe care studiul istoriei medicinei o căpătase în Transilvania timpului. Din păcate o inițiativă similară pentru spațiul Vechiului Regat lipsește (sau a rămas semianonimă și necunoscută nouă), văduvind iatroistoriografia românească de un foarte util instrument de organizare a cercetării.

Putem concluziona că, în ceea ce privește perioada interbelică, bibliografierea lucrărilor de istoria medicinei

este mai amplă decât pentru intervalul antebelic, însă nici pe departe satisfăcătoare. „Pete albe” majore continuă să existe pentru spațiul Vechiului Regat, în timp ce în cazul Transilvaniei lucrarea de bază se mai păstrează într-un singur exemplar, impunându-se reeditarea și actualizarea sa. Instrumentele bibliografice existente – cele semnate de V. Gomoiu, cercetările executate sub îndrumarea lui V.L. Bologa sau secțiunile de istoria medicinei din Bibliografiile Istorice [18] – reprezintă un punct de plecare, însă numărul redus al titlurilor oferite le limitează valoarea.

Perioada postbelică

După al Doilea Război Mondial bibliografierea istoriei medicinei în România este elaborată și promovată prin intermediul a două categorii de publicații. În primul rând, perpetuând tradiția instituită de I. Crăciun, *Bibliografia Istorică a României (BIR)* a acordat atenție cercetărilor iatroistorice, integrându-le inițial unui capitol de istoria științei [19], ulterior alocându-le un subcapitol aparte începând cu volumul IV (1969-1974) [20]. *BIR* continuă și în prezent să păstreze o rubrică de istoria medicinei, dar lucrări aparținând acestui domeniu pot fi regăsite în cuprinsul său și la secțiunile de biografii, izvoare sau științe auxiliare. În cele 10 volume apărute până în prezent [21], pentru intervalul 1944-2008 au fost identificate în cadrul secțiunilor menționate un total de aproximativ 750 titluri iatroistorice, majoritatea lor fiind reprezentate de cărți, volume colective și studiile din respectivele volume. O pondere mai mică este deținută de articolele provenind din jurnale medicale, aceasta datorându-se unei oarecare inapetențe a istoricilor bibliografi față de această categorie de periodice științifice.

Din fericire există lucrări bibliografice majore, elaborate de colective din domeniul medical, care vin să suplinească anterior menționata scădere a *BIR*. Este vorba de trei *Indexuri*, care acoperă sincopat intervalul 1948-1989. Cel dintâi cuprinde, pentru perioada 1944-1955, un număr de aproximativ 300 titluri de istoria medicinei, atât cărți, cât și studii în periodice [22]. Un al doilea *Index* repertoriază între 1970-1977 aproximativ 450 de titluri din același domeniu [23]. A treia lucrare de acest gen identifică pentru intervalul 1978-1982 aproximativ 200 de scrieri iatroistorice [24].

Se poate ușor observa cum, din punct de vedere cantitativ, lucrările elaborate de colective medicale oferă o bibliografiere mai acurată a istoriei medicinei decât cele produse prin munca istoricilor. Probabil această situație reflectă și interesul fiecărei „bresle” față de acest domeniu de graniță. Pe de altă parte, este la fel de evident că aceste două tipuri de instrumente bibliografice nu pot fi utilizate decât complementar: în timp ce *BIR* reține cu precădere cărți și studii din volume colective, *Indexurile* medicale sunt orientate spre menționarea articolelor din fluxul principal de periodice științifice medicale. În aceste condiții, pentru intervalele neacoperite de *Indexuri* (1956-

1969, 1983-2010) cercetătorul nu poate avea, numai prin intermediul *BIR*, o perspectivă completă asupra scrisului iatroistoric autohton.

Alături de marile proiecte instituționale anterior menționate, pot fi amintite și două inițiative individuale. Prima dintre ele este o bibliografie a istoriei ortopediei și traumatologiei aparatului locomotor în România, semnată de dr. Clement C. Băciu [25], iar cea de a doua un *Index bibliografic al medicinei populare românești*, realizat de dr. Cristina Ionescu, aceasta din urmă fiind însă o lucrare a cărei calitate lasă mult de dorit, caracterizată de referințe inexacte și un număr mare de dublete [26].

Perioada postbelică a reprezentat pentru cercetările de istoria medicinei din România un interval favorabil, chiar și în anii '50, când majoritatea domeniilor științifice au înregistrat un ușor regres. Pe fondul acestei dezvoltări cantitative și calitative bibliografierea a devenit o necesitate, astfel explicându-se situația favorabilă a intervalelor 1944-1955 și 1970-1982, când practic putem afirma că aceste două lucrări bibliografice majore mai sus menționate au acoperit exhaustiv producția științifică. Rămân însă de completat perioadele pentru care nu au fost elaborate *Indexuri* medicale (sau dacă ele există, nu se află în bibliotecile unui mare centru universitar, precum Clujul). Situația este la fel de delicată pentru perioada 1990-2010, când explozia literaturii științifice și apariția a numeroase periodice îngreunează suplimentar munca de bibliografiere.

Bineînțeles, ne asumăm posibilitatea ca alte bibliografii medicale, de mai mică anvergură, să fi scăpat atenției noastre, însă acesta nu reprezintă decât un argument suplimentar pentru necesitatea realizării unei lucrări complete de bibliografiere a istoriei medicinei în România.

Concluzii

Concluzia generală privind stadiul bibliografiei istoriei medicinei românești este că, deși în decursul timpului au existat multiple preocupări în acest sens, unele soldate cu rezultate valoroase, tematica lor variată și criteriile utilizate în selecția informației au permis apariția unor „pete albe” ce nu vor putea fi completate decât prin realizarea unei sinteze bibliografice, bazată atât pe colectarea informației din toate sursele anterior expuse, cât și pe noi cercetări.

Alcătuirea unei bibliografii a istoriei medicinei în România rămâne nu doar un deziderat ci și o necesitate, căci pe de o parte trebuie recuperate nenumărate studii integrabile acestui domeniu din secolul al XIX-lea până în prezent, pe de altă parte, în condițiile actuale, când producția științifică se află în continuă creștere, istoria medicinei are nevoie de un instrument care să îi repertorieze evoluția. Sursele unei asemenea întreprinderi se află, cel puțin în Cluj, la îndemâna celor interesați. Multiplele bibliografii pe care le-am trecut în revistă anterior cumulează cu siguranță peste 50% din titlurile iatroistorice românești. Procentele

lipsă pot fi completate prin cercetări bibliografice orientate în mare parte spre secțiunile istorice ale revistelor de medicină, astfel încât domeniul autohton al istoriei medicinei să ajungă să beneficieze de un instrument de referințe care i-ar ușura cu siguranță dezvoltarea și i-ar asigura un important spor calitativ, căci raportarea la o bibliografie reprezintă o formă de cunoaștere și utilizare a trecutului, iar o cercetare serioasă nu poate face abstracție de scrierile precursorilor [27].

Bibliografie

- Brătescu Gh. Istoriografia medicală românească. În: Brătescu Gh (ed.) Apărarea sănătății ieri și azi. Studii, note documente. Ed. Medicală, București, 1984, 542
- Crăiniceanu Gh. Literatura medicală românească. Biografii și bibliografie. Institutul de arte grafice Progresul, București, 1905
- Gomoiu V. Catalogul tezelor de doctorat susținute la Facultatea de Medicină din București pe anii 1873/74-1909/10. Institutul de arte grafice Universală, București, 1911
- Părvulescu G. Legi, regulamente, instrucțiuni, decrete etc. sanitare. București, 1885; ***. Legi, regulamente și instrucțiuni sanitare militare. București, 1888
- Ștrempel G. (coord.). Bibliografia românească modernă 1831-1918. Vol. 1-4. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984-1996
- ***. Bibliografia analitică a periodicelor românești. Vol. 1. 1790-1850. Partea a III-a, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 833-878; Vol. 2. 1851-1858. Partea a II-a, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1971, 749-759; Partea a III-a, București, 1972, 1019-1053
- Gomoiu V. Repertoriul medicilor, farmaciștilor, veterinarilor, din ținuturile românești. Vol. I (înainte de 1870). Tipografia Cultura, București, 1941
- Gomoiu V. Istoria presei medicale în România. Tipografia Furnica, București, 1936
- Gomoiu V, Davidescu G. Istoricul revistei „Spitalul” și tabla generală a materiilor (1881-1930). București, 1931
- Crăciun I. Bibliographie de la Transylvanie roumaine. M.O. Imprimeria Națională, București, 1937, 299-301
- Bologa VL, Dima LM. Bibliografia tezelor de la Facultatea de Medicină și Farmacie din Cluj, 1923-1936 (No. 1-1000). Tipografia Cartea Românească, Cluj, 1936
- Borșianu A. Bibliografia balneologiei în Ardeal până la anul 1900. Tipografia Grafic Record, Cluj, 1932
- Graur I. Bibliografia oftalmologică românească. Tipografia Anca, Cluj, 1932; Iva P. Bibliografia oftalmologică românească 1920-1931. Tipografia Victoria, Cluj, 1932
- Dodul N. Bibliografia tezelor de la Facultatea de Medicină și Farmacie din Cluj din anii 1923-1927. Tezele 1-364 inclusiv. Tipografia Cartea Românească, Cluj, 1936; Dăneț A. Bibliografia tezelor de la Facultatea de Medicină și Farmacie din Cluj din anii 1927-1933. Tipografia Cartea Românească, Cluj, 1936; Bucur I. Bibliografia tezelor de la Facultatea de Medicină și Farmacie din Cluj din anii 1933-1936. Tipografia Cartea Românească, Cluj, 1936; Máthé E. Considerațiuni generale asupra tezelor făcute la Facultatea de Medicină și Farmacie din Cluj, între anii 1923-1936. Tipografia Cartea Românească, Cluj, 1936
- Roth E. Bibliografia publicațiilor de la Institutele Medico-legale din România. Tipografia Victoria, Cluj, 1936
- Scharf A. Bibliografia articolelor de interes medical din Familia lui Iosif Vulcan (1865-1906). Sibiu, 1943-1944
- Popa M. Bibliografia medico-istorică 1914-1945. Transilvania. Institutul de Medicină și Farmacie Cluj. Istoria medicinii, Cluj, 1965
- ***. Bibliografia Istorică a României. Vol. II. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972; Vol. III. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1974; Turc L. Bibliografia istorică a Transilvaniei (1936-1944). Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1998, 271-272
- ***. Bibliografia Istorică a României, vol. I. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1969, 312-314
- ***. Bibliografia Istorică a României, vol. IV. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, 389-393; ***. Bibliografia Istorică a României, vol. V. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, 354-356; ***. Bibliografia Istorică a României, vol. VI. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1985, 381-385; ***. Bibliografia Istorică a României, vol. VII. Editura Academiei Române, București, 1990, 186-187; ***. Bibliografia Istorică a României, vol. VIII. Editura Academiei Române, București, 1996, 293-294; ***. Bibliografia Istorică a României, vol. IX. Imprimeria Ardealul, Cluj-Napoca, 2000, 503-505; ***. Bibliografia Istorică a României, vol. X. Editura Academiei Române, București, 2005, 832-835; ***. Bibliografia Istorică a României, vol. XI. Editura Academiei Române, București, 2007, 290-291; ***. Bibliografia Istorică a României, vol. XII partea a 2-a. Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2009, 465-467
- BIR se află la volumul XII, recent apărut în anul 2009, însă volumele II-III au fost alocate retrospectiv secolului XIX și perioadei interbelice
- ***. Index bibliografic al lucrărilor științifice medicale 23 august 1944-31 decembrie 1955. Editura Medicală, București, 1956; 13-17, 47-71
- ***. Index bibliografic al lucrărilor științifice medicale și farmaceutice: 1970-1977. Editura Medicală, București, 1979, 31-35, 623-641
- ***. Index bibliografic al lucrărilor științifice medicale și farmaceutice: 1978-1982. Editura Medicală, București, 1985, 23-27, 405-414
- Baciu CC. Pagini din istoria ortopediei și traumatologiei aparatului locomotor în România (bibliografia lucrărilor de specialitate românești publicate între 1864-1986). Editura Litera, București, 1988
- Ionescu C. Index bibliografic al medicinei populare românești. Editura Bit, Iași, 2001
- Acest articol a fost elaborat în cadrul proiectului CNCSIS: Idei-2588 intitulat *Elita medicală și procesul modernizării societății rurale din România (1859-1914)*. Textul de față preia și dezvoltă o serie de referiri la bibliografiile românești ale istoriei medicinei din studiul Popovici V. The Romanian Medical Historiography (1813-2008). Philobiblon 2010, 14